

ПЕРЕДМОВА

=====

ЩОДО АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ТА МІЖМОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Шепель Ю.О.

(Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара)

Загальновизнаною є думка, що різні мови моделюють світ по-своєму, а етнічні мовні картини зараз жваво обговорюються та досліджуються. Етнолінгвальні моделі світу відображають культурні категорії певної групи, їх поведінкові прояви дозволяють побачити основні розбіжності між культурними групами та їхніми цінностями. Серед етнічно-диференціюючих компонентів на першому місці, зазвичай, ставлять мову. Споріднені культури мають схожі мовні фонди завдяки аналогічному культурному досвіду та його класифікації у мовних категоріях. Несумірність категорій різних культурних спільнот вказує на розбіжності в їх культурному досвіді. Розуміння "чужого" тексту / мови вимагає виходу за його межі й передбачає включення доступного інокультурному адресату фонду фонових знань іншої культури, до якої належить текст.

Розуміння у міжкультурному контакті регулюється певними умовами, що накладають певні обмеження на протікання комунікативного процесу. Розбіжності у комунікативних каналах різних культур можуть полягати у виборі вербального чи невербального каналу для трансляції певного повідомлення. На відміну від вербальної комунікації, що використовує мовні коди, невербальний канал спрямований на трансляцію емоційних станів. Інокультурне походження індивіда

проявляється у порушенні ним різних категорій комунікативних правил, що входять до складу "автоматизмів" культурного виховання.

Проблеми міжмовної та міжкультурної взаємодії особливо гостро постають на зламі століть. Оскільки переклад неминуче відбувається принаймні з двома мовами і двома культурними традиціями [6, с. 200], перекладачі, як відзначає Г. Турі, постійно стикаються з проблемою, як трактувати культурні аспекти, притаманні оригінальному текстові і як знайти найдосконалішу техніку, щоб успішно передати ці аспекти мовою перекладу. Ці проблеми, за Ю. Найдю, можуть бути різного обсягу залежно від культурної і лінгвістичної розбіжності між двома (чи більше) мовами, з якими має справу перекладач [5]. Культурні труднощі у процесі перекладу можуть набирати різних форм, починаючи від лексичного значення і синтаксису до ідеологій і способів життя у даній культурі.

Тож на сучасному етапі стрімкого розвитку людського суспільства та новітніх інформаційних технологій зростає роль міжкультурного перекладу. Важливість вирішення проблем міжкультурного перекладу тісно пов'язана з експансією електронних, адже мовна глобалізація дуже загострює досить актуальну проблему міжкультурної комунікації. Різниця культур і мовленнєвих норм потребує від перекладача глибоких трансформацій. Сьогодні переклад не розглядають лише як зміну правил переходу від внутрішньої програми мовлення до її реалізації. Перекладна комунікація "мовець – перекладач – адресат" є подвійною, і, очевидно, перекладач здійснює оптимально дві внутрішні програми як щодо мовця, так і зорієнтовану на адресата: стратегія мовця спрямована на мовноавтентичного перекладача і водночас на адресата

Попри труднощі збереження в перекладі культурних своєрідностей, багато вчених стверджують, що мова є частиною культури і вважають, що відтворення

культурних реалій у цільовій мові є першочерговим завданням перекладача у міжкультурній комунікації, бо кожна мовна група має власні культурно-специфічні особливості [4, с. 94]. Оскільки кожна природна мова, як зазначав Ю. Д. Апресян, відтворює певний спосіб сприймання і організації концептуалізації світу, притаманний кожній мові спосіб концептуалізації дійсності є частково універсальним, а частково національно специфічним. Носії різних мов можуть сприймати світ дещо по-різному, що зумовлено особливостями кожної з мов [1, с. 38-39].

Обґрунтовуючи залежність мовленнєвої діяльності від взаємодії тріади "етнос – мова – культура", науковці відзначають, що у процесі перекладу відбувається зіткнення не лише лексичних та граматичних систем, а й комунікативно-прагматичних, лінгвоетнічних, психологічних, соціокультурних компонентів, менталітету мовців.

Проблема збереження мовної та культурної ідентичності хвилює не тільки лінгвістів, культурологів, а й перекладачів, бо саме переклад як невід'ємний засіб діалогу культур безперечно слугує важливим інструментом захисту власної мови і культури від надмірних іншомовних впливів та розчинення у світовому мовнокультурному просторі: "Нація, яка перекладає і з мови якої перекладають, ніколи не залишиться на узбіччі цивілізаційного процесу" [2, с. 6].

Міжмовні контакти створюють багатий ґрунт для взаємопроникнення культур, а отже, стимулюють розвиток кожної з них. Ґрунтовно висвітливши діахронію української міжкультурної комунікації та функцій перекладу в сучасному світі, О. І. Чередниченко висловлює впевненість у тому, що "європейська співпраця в галузі вивчення мов і культур надалі сприятиме кращому взаєморозумінню між народами, а в майбутньому – побудові Європи без кордонів" [2, с. 4-5].

За схемою автора сучасної теорії масових комунікацій В. Шрамма визначають п'ять основних елементів будь-якого комунікаційного процесу [3]. Під час розгляду перекладу як комунікаційного процесу застосовуються ті самі структурні елементи, серед яких є відправник повідомлення (автор тексту оригіналу), пристрій кодування повідомлення (набір символів, знаків, правил мови, за допомогою яких створюється текст), сигнал (власне створене повідомлення, першотвір), пристрій для розшифровки повідомлення (у нашому дослідженні – перекладач як знавець знаків, символів, правил мови тексту оригіналу та способів вторинного шифрування мовою тексту друготвору; перекладач на цьому етапі повертає комунікативний процес до першого елемента для нового проходження з використанням нової системи шифрування та дешифрування повідомлення), реципієнт повідомлення (читач друготвору). Така схема є недосконалою через неврахування соціально-психологічних складників, які впливають і на процес створення тексту оригіналу, і на етапи опрацювання, і на сприйняття тексту. У ній не враховано суспільно-політичні складники, спосіб передання повідомлення, шлях передання повідомлення, формування цільової аудиторії тощо.

Отже, **актуальність** збірки наукових розвідок (колективної монографії) зумовлена необхідністю вирішення проблеми непорозумінь при співставленні мовних одиниць та їх значень у процесі міжкультурного спілкування. **Мета** наукових розвідок, що увійшли до колективної монографії, – аналіз причин виникнення мовного бар'єру у міжнародному спілкуванні та теоретичне осмислення феномена лакуарності в аспекті міжкультурної та міжмовної комунікації

У дослідженнях міжкультурної комунікації можна виділити психологічні, соціологічні і лінгвістичні

напрямки. Цей розподіл залежить як від об'єкта дослідження, так і від застосовуваних методик.

Лінгвістів насамперед цікавить, як саме відбувається процес комунікації. Що в мовному повідомленні сигналізує про наявність міжкультурної взаємодії? Що саме характеризує повідомлення, якими обмінюються представники різних культур? У яких комунікативних контекстах це проявляється? Як саме відбувається нерозуміння, неповне розуміння, які мовні особливості і механізми дозволяють або не дозволяють.

Ближче усього до психології з розроблюваних лінгвістичних тем знаходиться вивчення різних комунікативних стилів у їхньому використанні всередині і за межами своєї групи. Психологічне поняття акомодатії застосовується до таких параметрів комунікації, як темп мови, вибір відповідної лексики, спрощена або ускладнена граматична структура. Акомодатія може бути позитивною (підлаштування під співрозмовника) або негативною (використання максимально відмінного від співрозмовника стилю). Другий важливий напрямок лінгвістичних досліджень пов'язаний з вивченням дискурсу як певного інтегрального процесу, центрального для комунікативної діяльності.

Мова – це дзеркало навоколишнього світу, яка відображає дійсність і створює свою картину світу, специфічну й унікальну для кожної мови і, відповідно, народу, етнічної групи, мовного колективу, що користується даною мовою як засобом спілкування. Подолання мовного бар'єру недостатньо для забезпечення ефективності спілкування між представниками різних культур. Для цього потрібно подолати бар'єр культурний. Існують так звані національно – специфічні компоненти культур, тобто саме те, що і створює проблеми міжкультурної комунікації. Мова не існує поза культурою як соціально успадкованої сукупності практичних навичок і ідей, що характеризують наш спосіб життя. Як

один з видів людської діяльності, мова виявляється складовою частиною культури, обумовленої як сукупність результатів людської діяльності в різних сферах життя людини: виробничої, суспільної, духовної. Однак, як форма існування мислення і, головне, як засіб спілкування мова постає в одному ряді з культурою. У той же час компонент культури є не просто якась культурна інформація, що повідомляється мовою. Це невід'ємна властивість мови, властива всім її рівням і всім галузям.

Отак у процесі міжкультурного спілкування виникає чимало проблем, низка труднощів, серед яких мовна відмінність є чимало не єдиною. Не співпадіння у сприйнятті навколишнього світу носіями різних культур може породжувати непорозуміння, конфлікти. Національна специфіка комунікативної поведінки представників інших народів зазнає помилкової інтерпретації з позиції власної культури. Відповідна міжкультурна комунікація виявляється неможливою без знайомства з когнітивною базою того лінгвокультурного співтовариства, мовою котрого відбувається спілкування.

Підводячи **підсумки** вищезазначеному, слід визнати, що радикальне підвищення рівня навчання комунікації, спілкуванню між людьми різних національностей може бути досягнуто тільки при ясному розумінні і реальному обліку соціокультурного фактора. Багаторічна практика викладання живих мов як мертвих призвела до того, що ці аспекти мови виявлялися в тіні, залишилися незатребуваними. Отож, у викладанні іноземних мов є істотне упущення. Одне з найбільш важливих і радикальних умов заповнення цієї прогалини – розширення і поглиблення ролі соціокультурного компонента в розвитку комунікативних здібностей. За словами Е. Сепіра, „кожна культурна система і кожен одиничний акт суспільного поведінки явно або приховано має на увазі комунікацію” [7].

Усі тонкості і вся глибина проблем міжмовної і міжкультурної комунікації стають особливо наочними, а іноді і просто усвідомлюваними, при зіставленні іноземних мов з рідними, чужими культурами зі своєю рідною, звичною.

Отак, ключовим питанням вирішення актуального завдання навчання іноземних мов як засобу комунікації між представниками різних народів і культур полягає в тому, що мови мають вивчатися у нерозривній єдності зі світом і культурою народів, що говорять на цих мовах. Навчити людей спілкуватися (усно і письмово), навчити виробляти, створювати, а не тільки розуміти іноземну мову — це важке завдання, ускладнене необхідністю більш глибокого та ретельного вивчення світу носіїв мови, їх культури в широкому етнографічному сенсі слова, їхнього способу життя, національного характеру, менталітету тощо. Реальне вживання слів у мові, реальне спілкування значною мірою визначається знанням соціального і культурного життя спільноти, що говорить цією мовою.

Література

1. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка / Вопросы языкознания. 1995. № 1. С.38–39.
2. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. К. : Либідь. 2007. 248 с.
3. Різун В. Теорія масової комунікації. К. : ВЦ «Просвіта». 2008. 260 с.
4. Newmark P. A Textbook of Translation. New York : Prentice Hall International. 1988. 292 p.
5. Nida E. Principles of Correspondence // Venuti L. The Translation Studies Reader. London : Routledge. 1964. P. 125–180.
6. Toury G. The Nature and Role of Norms in Translation // Venuti L. The Translation Studies Reader. London : Routledge. 1978, revised 1995. P. 192–223.
7. Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи / Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва : Прогресс, 1999. 655 с.